

Introdukce, reintrodukce či repatriace koní Převalského (*Equus przewalskii*)? (Perissodactyla: Equidae)

An introduction, re-introduction or re-patriation of *Equus przewalskii*? (Perissodactyla: Equidae)

Jiří VOLF

Terronská 14, 160 00 Praha 6

došlo 2. prosince 2015

Abstract. According to available data, Przewalski horses did not occur in the areas north of the Mongolian Altai in the historical era. The transfer of Przewalskii horses to Khomiin Tal in south-western Mongolia in 2011 could be considered as an introduction or, in a broader sense, as a re-patriation of these horses. In future, these horses could enlarge the genetic basis of the species living in the Gobi desert (Takhin Tal).

Key words. Przewalski horse, introduction, Mongolia.

V červnu 2011 uskutečnila Zoologická zahrada v Praze úspěšný transport čtyř koní Převalského do již třetí mongolské aklimatizační stanice. Leží vzdušnou čarou 150 km, pozemní trasou 280 km východně od města Kobdo (Chovd) v severozápadním Mongolsku při východním pobřeží jezera Char nuur v oblasti Khomiin Talu (BOBEK et al. 2011).

Prvé dvě stanice (rezervace) nepřipouštěly pochybnosti: V případě Hustain Nuruu, ležící poblíž Ulánbátaru, se jednalo o introdukci zvířat, protože v této oblasti se volně žijící divocí koně nevyskytovali. Naopak u Tachin Talu šlo o typickou reintrodukci – bezprostřední okolí (prameny Chonin us) bylo refugiem původní populace divokých koní až do konce 60. let 20. století (VOLF & CHAGDARSUREN 1975). Jak ale nazývat trasporty koní Převalského z evropských zoologických zahrad do Khomiin Talu?

Záleží na rozsahu areálu rozšíření koně Převalského v historické době, to znamená od jeho objevení v r. 1879. Nevystačíme ovšem jen s údaji (ostatně neúplnými) o místech odchytu hříbat určených k vývozu do Evropy. Zdrojem informací mohou a musejí být i další písemnosti, zmiňující se o místech zástřelu nebo zastížení jednotlivých zvířat. Budme ovšem připraveni na to, že ne vždy jsou tyto lokality geograficky přesně určeny.

Tak již základní publikace, popisující nový druh divokého koně – koně Převalského je místopisně velice chudá (POLÁKOV 1881). Cituji doslova: “Lovecká expedice, která byla vypravena p. TICHONOVEM ze Zajsanského opevnění do středosijské pouště, jež je rodištěm divokého velblouda, dovezla odtud, mimo jiné, též vysoce zajímavé a pro vědu dosud vůbec neznámé zvíře. Byl to nový druh z rodu *Equus*, v kirgizštině zvaný zurtake [...] Jeden exemplář tohoto nového reprezentanta rodu koně byl během výpravy zabit kirgizskými lovci; jeho kůži a lebku A. K. TICHONOV daroval N. M. PRŽEVALSKÉMU, který se zdržoval v té době rovněž v Zajsanském opevnění. PRŽEVALSKIJ postoupil později tuto kůži a lebku Zoologickému muzeu Akademie věd, kde byly vedeny v seznamech jako zbytky tarpana [...]”

Potud POLÁKOV. Nikde v textu není ani zmínka o lokalitě zástřelu zvířete – holotypového jedince, pouze na str. 16 v záhlaví tabulky měř lebky je uvedeno “Peski Kanabo” bez bližších zeměpisných souřadnic. – Podle GEPTNERA (1961) leží Kanabo (Chan-Obo) asi 250 km jihovýchodně od Zajsanu, přibližně na 46° s.š.

Nejstarší dochovaná fotografie koně Převalského patří osmnáctiletému hřebci zastřelenému expedicí bratrů GRUM-GRŽIMAJLOVÝCH v září 1889 u oázy Gašun. Tady se divocí koně zřejmě pravidelně soustřeďovali, protože nezůstalo při jediném úlovku a výprava do těchto míst byla předem směřována místními Kirgizi (GRUM-GRŽIMAJLO 1896). Svědčí o tom původ paratypového jedince koně Převalského: byl uloven v r. 1895 expedicí ROBOROVSKÉHO & KOZLOVA u Gučenu, jen 60 verst (= 64 km) od Gašunu pod severními svahy Ťan-Šanu.

PECOV (ex MOHR 1959) vzpomíná divoké koně v oblastech Džungarska od údolí řeky Manas do východních výběžků Ťan-Šanu a severně od Gučenu. Z málo známé práce NOACKA (1902) je vhodné citovat doslovně celý odstavec: “20. listopadu 1900 z příkazu pana HAGENBECKA pánové WACHE a GRIEGER odcestovali z Hamburku do Biiska na severu Altaje a odtud do Kobdo v Mongolsku. Prostřednictvím jednoho v Biisku usedlého ruského obchodníka, který měl filiálku a agenturu v Kobdo, podařilo se za vysokou úplatu zainteresovat a získat stovku Mongolů pro odlov divokých koní. Především přesné znalosti a šikovnosti těchto domorodých lovců je co děkovat za příznivý výsledek, že na třech různých místech 250–300 verst jižně a jihozápadně od Kobda, na nejjižnějších výběžcích Altaje, v horách Ektag a jižně ležící poušti Džungarska, chytili [roku 1901] 51 živých divokých koní, mezi nimi tři skoro dospělé s jedním hřebcem, a dopravili je živé do Kobda.”

Od již vzpomenutého pana WACHEHO získal podobné informace MATSCHIE (1903). Také podle něho koně pocházeli ze tří lokalit a sice z nížin 300 km západně od Kobda (mezi Černým Irtyšem a Urungu), z Altajské stepi asi 300 km jihozápadně od Kobda a z oblasti Zagan-nor (Cagaan nuur) jihovýchodně od Kobda. – Na vyprávění WACHEHO je pozoruhodné, jak všechny vzdálenosti poměřuje Kobdem; bylo pro něho spojnici s civilizací, nebo jen náhradním domovem, kde očekával návrat lovců s kořistí?

Z textů je zřejmé, že odchytová místa ležela převážně až v pohraničních oblastech jihozápadního Mongolska a Číny, tedy opět v pozdějším posledním refugiu divokých koní. Navíc vyvstává otázka, proč tak početná výprava se vzdalovala 300–450 km (vzdušnou čarou) daleko od své báze. Zřejmě proto, že v oblasti Kobda žádní divocí koně nežili!

Také KLEMENC (1903) zpochybňuje úsilí Hagenbeckových lidí když píše, že ASSANOV (onen Noackův “v Bijsku usedlý ruský obchodník”) organizoval lov až na jihu mezi Gučenem a Bajtak Bogd, aby koně v Kobdo prodal zástupcům HAGENBECKA. Byl to jen další Assanovův obchod. Již předtím prodal koně ze stejné lokality samotnému KLEMENCovi a ten je předal v roce 1899 do Askanie Novy a v roce 1900 do Moskvy. I o něco pozdější práce HAGENBECKA (1909) a HILZHEIMERA (1909) týkající se zbarvení, resp. zoologické nomenklatury jednotlivých populací, se opírají o nejspíše místopisné údaje WACHEHO. HAGENBECK jen “Zagan-nor” zaměnil za “Zedzik-Noor” (Cezeg-nuur).

Také další autoři nám podávají jen zprávy zprostředkované, případně vykonstruované a navíc se značným časovým odstupem. Bylo by nad rámec tohoto příspěvku je podrobněji hodnotit. Význačný znalec mongolské fauny BANNIKOV (1958) je shrnul: “Na konci 19. století se divoký kůň vyskytoval jen v Džungarsku a jeho rozšíření bylo ohraničeno na severu řekou Orongo (Urungu) a severními výběžky Mongolského Altaje. Nejsevernější oblast, kde divoký kůň byl spatřen, leží v průsečíku 46° a 90° v.d. Na východě byl hranicí 95° v.d. Jižní hranice sledovala sklony Ťan-Šanu (44° s.š.) a na západě šla až k 86° v.d. V takto ohraničeném prostoru byli uloveni jedinci slavných sbírek, právě tak jako živá zvířata. Ve středu tohoto území nalézá se čtyřúhelník ohraničený 89–94° v.d. a 44° 30'–45° 30' s.š. blízko horských hřebců Bajtak-Bogdo a Tachiine-Chara-Nourou (poslední jméno znamená v Mongolštině “pásmo žlutého divokého koně”). Vzpomenuté oblasti obýval divoký kůň až do 40. let 20. století a, na rozdíl od názorů některých autorů (např. STREET 1955), nikdy tato místa neopouštěl.”

Bližší údaje o vzpomenutých “slavných sbírkách” nám podávají GARUTT et al. (1965). V přehledné tabulce uvádějí celkem 17 jedinců, jejichž materiál – kůže, lebky a skelet jsou uloženy v Zoologickém ústavu Ruské akademie věd v Petrohradě, Zoologickém muzeu Moskevské university, ve sbírkách Státní university v Tomsku a Paleontologickém ústavu Ruské akademie věd v Moskvě. Jako lokalita zástřelu zvířat je uveden v šesti případech Gašun (resp. jeho okolí), dvakrát Choni-Usa, dále Kanabo, Gučen, Bajtak Bogd, ale ani v jednom případě severozápadní Mongolsko nebo oblast východně od Kobdo.

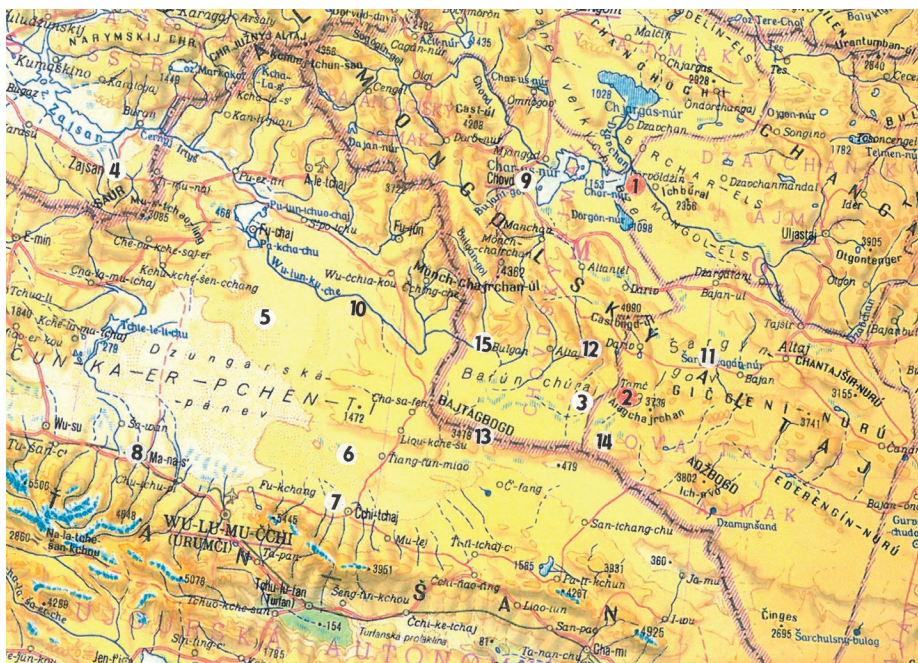
Svůj původní areál rozšíření neopustili zřejmě ani poslední divoce žijící jedinci v 50. a 60. letech minulého století. Třebaže tehdy již kriticky ohroženému druhu byla věnována zcela mimořádná pozornost

a objevovala se nevěrohodná i seriózní hlášení (VOLF 2009), všechna pocházela z oblasti vyznačené BANNIKOVEM.

Před půl stoletím přežití divokých koní mohl zajistit již jen chov v zajetí, druhotně pak využití přirozených lokalit s vhodnými životními podmínkami. Faktory zoogeografické, klimatické, úživné (včetně vodních zdrojů), bezpečnostní, půdní, nákazové, genetické a v neposlední řadě i organizačně-technické (VOLF 1980) se ale často kříží a tak se dodnes hledá optimální řešení – kompromis. Poslední je Khomiin Tal.

Protože leží v oblasti Kobdo (Chovd) svádí k doměnce, že tato lokalita patří do původního areálu rozšíření divokých koní. Vždyť v Mezinárodní plemenné knize koní Převalského jedinci pod pořadovými čísly 1–7 jsou označeni “Kobdo 1” až “Kobdo 7” a pod pořadovými čísly 50–54 jako “Kobdo A” až “Kobdo E”. To však neurčuje místo odchyty, nýbrž soustředění hříbat určených pro další transport do Evropy! (Totéž se týká označení “Bijsk”. Jak již víme, v Bijsku měl ruský obchodník a hlavní organizátor odchyty divokých koní ASSANOV statek a v Kobdu, významném obchodním středisku, svoji stanici.)

Mapa sestavená na základě všech dostupných literárních pramenů (obr. 1) poskytuje důvodný předpoklad hraničící s jistotou, že v historické době ani oblast Khomiin Talu, ani Kobda (Chovd) či Bijska nespadala do areálu rozšíření koní Převalského, který v Džungarské pánvi omezoval na jihu Ťan-Šan a na severu Mongolský Altaj.

Obr. 1. Mapa lokalit uváděných v textu.

Fig. 1. Map of the sites mentioned in text.

Legenda / legend: 1 – Khomiin Tal, 2 – Tachin Tal, 3 – Chonin-us (Choni-Usa), 4 – Zajsan (Ujungur), 5 – Kanabo (Chan-Obo), 6 – Gašun, 7 – Gučen (Conž) (Chara-Nourou), 8 – řeka Manas / Manas river, 9 – Kobdo (Chovd), 10 – řeka Urungu (Orongo) / Urungu (Orongo) river, 11 – Cagaan nuur (Zagan-nor), 12 – Ceczeg nuur (Zedzig-Nooru), 13 – Bajtak Bogd (Bajtag Bogd uul), 14 – Tachijn Šar Nuruu (Tachine), 15 – Bulgan.

Vývoz divokých koní do třetí mongolské aklimatizační stanice a rezervace Khomiin Tal můžeme tak nazývat introdukcí nebo v užším smyslu repatriací, tedy “návratem do vlasti” – do Mongolska, odkud pocházeli jejich předci vyvezení na přelomu 19. a 20. století do péče člověka.

Uvedené skutečnosti nikterak nesnižují význam Khomiin Talu. Tato stanice se může stát důležitým rezervoárem pro divoké koně žijící v Gobi (Tachin Talu), zejména kdyby tamní populace byla opět tak výrazně oslabena jako v zimě 2010–2011 (KŮS 2010). Také ze samotného chovatelského hlediska má Khomiin Tal své opodstatnění, protože může rozšířit genetickou základnu mongolských stád, navíc s využitím prostorové izolace. Problematický je ovšem několikasetkilometrový pozemní transport, kladoucí zcela mimofádné nároky jak na zvířata, tak na doprovodný personál (BOBEK et al. 2011). Východisko spatřuji ve vybudování zpevněné letištní dráhy v Tachin Talu – s mezinárodní technickou a finanční pomocí. Tím by se přešlo téměř celodenní pozemní cestě z Kobda do Khomiin Talu, nebo, v lepším případě, již dvakrát realizované šestihodinové cestě z Bulganu do Tachin Talu (ŠIMEK et al. 2012, BOBEK et al. 2013).

LITERATURA

- BANNIKOV A. G., 1958: Distribution géographique et biologie du cheval sauvage et du chameau de Mongolie (*Equus przewalskii* et *Camelus bactrianus*). *Mammalia*, **21**: 152–160.
- BOBEK M., VODIČKA R. & KŮS E., 2011: První český transport koní Převalského do Mongolska. – The first Czech transport of the Przewalski's horses to Mongolia. *Gazella*, **38**: 81–93.
- BOBEK M., ŠIMEK J., VODIČKA R., CRKVOVÁ B. & GEROLDOVÁ H., 2013: Třetí rok projektu “Návrat divokých koní” – transport koní Převalského ze Zoo Praha do Mongolska. – The third year of the “Return of Wild Horses” project – transport of Przewalski's horses from Prague Zoo to Mongolia. *Gazella*, **40**: 75–87.
- GARUTT E. V., SOKOLOV I. I. & SALESSKAJA T. N., 1965: Erforschung und Zucht des Przewalski-Pferdes (*Equus przewalskii* Poljakov) in der Sowjetunion. *Zeitschrift für Tierzucht und Züchtungsbiologie*, **82**: 377–426.
- GEPTNER V. G., 1961: Materialy po rasprostraneniû, geografičeskoj izmenâemosti i biologii dikich lošadej na territorii SSSR. *Equus*, **1**: 28–41.
- GRUM-GRŽIMAJLO G. E., 1896: *Opisanie putěšestviâ v Zapadnoj Kitaj. Tom 1*. Sankt Peterburg, 211 pp.
- HAGENBECK C., 1909: *Von Tieren und Menschen*. Vita, Berlin-Scharlotenburg, 501 pp.
- HILZHEIMER M., 1909: Was ist *Equus equiferus* Pallas? *Naturwissenschaftliche Wochenschrift, N.F.*, **8**: 810–812.
- KLEMENC D. A., 1903: Koe-čto o dikoj lošadi. *St. Peterburgskije Vedomošči*, **186**: 11–24.
- KŮS E., 2010: Bílé peklo v Gobi. *Trojský Koník*, **12**(2): 23.
- MATSCHIE P., 1903: Gibt es in Mittelasiën mehrere Arten von echten Wildferden? *Naturwissenschaftliche Wochenschrift, N.F.*, **2**: 581–583.
- MOHR E., 1959: *Das Urwildpferd. Die Neue Brehm-Bücherei, Band 249*. A. Ziemsen Verlag, Wittenberg Lutherstadt, 144 pp.
- NOACK T., 1902: *Equus przewalskii*. *Zoologischer Anzeiger*, **25**: 135–145.
- POLÁKOV I. S., 1881: Lošad' Převalskago (*Equus Przewalskii* n. sp.). *Izvestiâ Imperatorskago Russkago Geografičeskago Obšestva*, **17**(1): 1–19+i–iii.
- STREET P., 1955: The wild horse from Mongolia. *Country Life (London)*, **118**(3): 55.
- ŠIMEK J., BOBEK M., VODIČKA R. & BARTŮNKOVÁ L., 2012: Letecký transport koní Převalského ze Zoo Praha do SPA Gobi B (Mongolsko). – Air transport of Przewalski's horses from Prague Zoo to SPA Gobi B (Mongolia). *Gazella*, **39**: 29–43.
- VOLF J., 1980: Wie geht es mit der Aufzucht der Przewalski-Wildpferde (*Equus przewalskii* Polj., 1881) weiter? *Equus*, **2**: 18–20.
- VOLF J., 2009: Půlstoletí mezinárodní spolupráce na záchraně koně Převalského – jak jsme začínali. – Half a century of international cooperation in the preservation of the Przewalski horse – how we started. *Equus*, **2009**: 15–38.
- VOLF J. & CHAGDARSOURÉN O., 1975: Nouvelles données sur le cheval de Przewalski (*Equus przewalskii* Polj. 1881) en captivité et dans la nature. *Mammalia*, **39**: 31–37.